

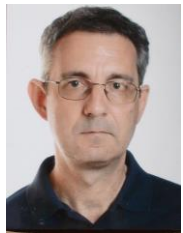

POLGÁR SZABOLCS

KELET-EURÓPA ERDŐZÓNÁJA A 4–8. SZÁZADBAN (GÓTOK, SZLAVINOK, ANTÁK)

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

	Polgár Szabolcs	Olvasási idő	
	A középkori világ	kb. 60 perc	

KELET-EURÓPA ERDŐZÓNÁJA A 4–8. SZÁZADBAN (GÓTOK, SZLAVINOK, ANTÁK)

Miről lesz szó ebben a fejezetben? A kelet-európai erdőzóna kora középkori történetéről és szláv nyelvű népek etnogenézisééről, valamint egy kitekintés a közép- és déleurópai szláv nyelvű népek kora középkori történetére.

tanulási javaslat: *érdeemes az előző fejezettel (a sztyepp története) összehasonlítva nézni a folyamatokat és az eseményeket: a folyamatokban és főbb jellemzőkben vannak szembevetendő különbségek, ugyanakkor a fontos események, fordulópontok itt is ugyanazok voltak, mint a sztyeppen.*

Gótok Kelet-Európában (kb. 3. sz. eleje – 376)

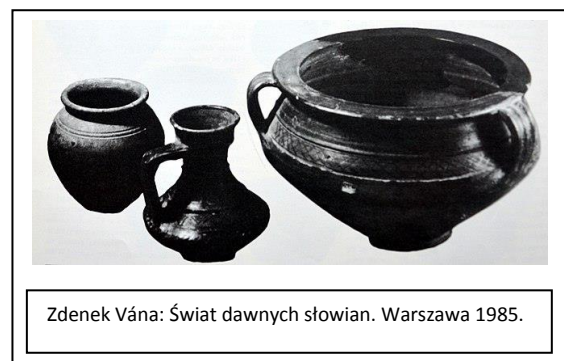
A sztyepp jellemzőit már láttuk, és közöttük azt, hogy a 10. századot megelőzően mindig a sztyepp hatalmi központjai uralkodtak az erdővidék népei felett. Azonban a sztyeppből északra is voltak próbálkozások. Az egyik ilyen a gótoké, a 3–4. században, ők a német-lengyel síkságról leereszkedve, a Dnyeper középső folyása és a Dnyeszter között telepedtek meg, majd később kiterjeszkedtek Erdély egy részére is, de a Fekete-tengeri kikötők közül is elfoglaltak néhányat, így gondot okozva a rómaiaknak. A gótok korábbi területe a Lengyel-síkságon volt, innen vonultak délre a Nyugati-Bug, Dnyeszter mentén, majd onnan kelet felé, egészen a Dnyeperig terjeszkedtek. Ennek a folyamatnak a részleteit nem ismerjük, de a gótok tartósan megtelepedtek a Dnyeper és a Kárpátok között az erdős sztyeppen és az erdővidék déli sávjában. A 230-as években pedig már a Fekete-tenger északi partvidékén is megjelentek, a rómaiak kikötőit is megtámadták. 238-ban támadást intéztek a római határ menti területek ellen, kifosztották Hisztria városát. 248–249-ben a Balkán északi részét dúlták fel (Moesia, illetve Trákia), egészen Philippopolisig (ma: Plovdiv) nyomultak előre. Nem sikerült kiszorítani őket, 251-ben Traianus Decius császár is halálát lelta az abrittusi csatában. Ezt követően Thesszalonikiig jutottak el. 257–258 folyamán a Fekete-tenger északi partjának két fontos kikötőjét foglalták el, Olbiát és Tiraszt. Az itt megszerzett hajókkal a Fekete-, Márvány- és Égei-tengeren támadásokat indítottak a görög tengerparti városok ellen. Egészen Ciprusig és Krétaig jutottak el. 268–269-ben újra a Balkánon voltak, igaz, vereséget szenvedtek a római császár vezette seregtől, de a római határ védelme már nem tudott megszilárdulni. 270-ben a gótok újra támadtak, ekkor csak Dobrudzsát fosztogatták. A rómaiak ekkor adták fel Daciát, ahová ezután különböző germán törzsek, köztük a gótok is betelepültek. A gót hatalmi terület nyugat felé kitolódott, ekkor vált szét a korábban egységes törzsszövetség két részre: a Dnyesztertől keletre az *osztrogótok* (*greutungok*, 'síkságiak', 'mezőlakók'), attól nyugatra a *vizigótok* (*tervingek* 'erdeiek', 'erdőlakók') laktak. Ők a 4. században a vandálokkal, gepidákkal, szarmatákkal és a rómaiakkal is háborúztak. A keleti

rész eseményeiről kevesebbet tudunk. A 6. század közepén Iordanes írta meg a gótok történetét. Az osztrogótok legendás királyáról azt tudta, hogy sok népet uralma alatt tartott, ezek közül többet felsorol, de biztosan csak a *mordvinokat* és *merjákat* tudjuk azonosítani. Ez a leírás, lehet, hogy az 550 körüli állapotot mutatja, és nem a 4. századit, de a két említett nép a Volga-vidéken lakott, tehát a gót uralom idáig terjedt ki északon, legalábbis Iordanes szerint. Sőt, tovább is, mert Iordanes az *észteket* (*aestusok*) is Hermanarich alattvalóiként említi, a *venedákkal* együtt. A gót uralmat a hunok szüntették meg a 370-es évek végén. Először Hermanarich birodalma esett áldozatul, maga a király sem élte túl az összeomlást. Ezt követte a vizigótok elleni hun támadás, ami 376-ban a Dnyeszternél vívott csatában hun győzelmet hozott. Athanarik király ekkor római területre menekült. A gótok egy része elvándorolt nyugat felé, más része a hunok vazallusa lett, egészen a hun hatalom végéig.

Origins: the Goths. <https://www.youtube.com/watch?v=MIEPnfuGYAc>

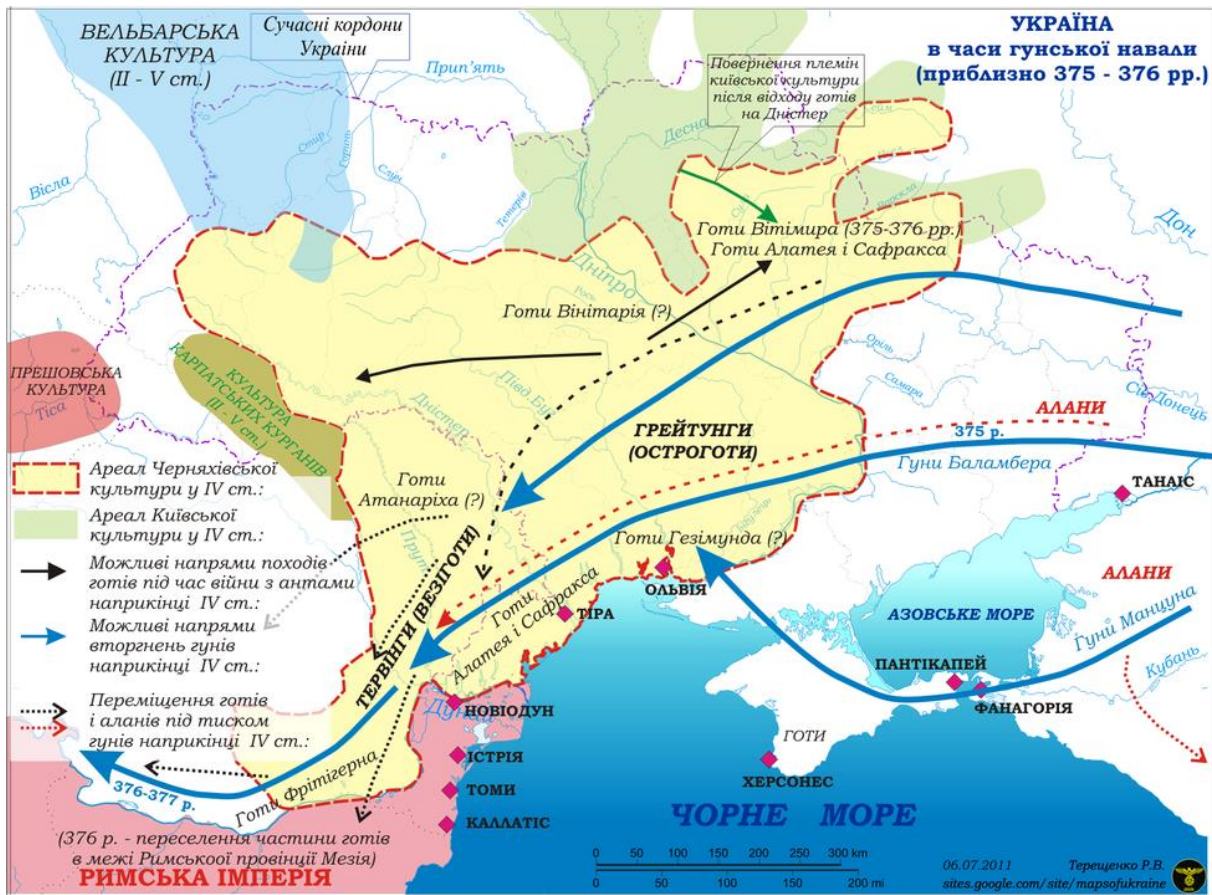
Aesti: az itt szereplő *észtek* csak nevükben azonosak a mai Észtország észtejeivel. Az *észte* az ókorban és a korai középkorban valószínűleg egy balti nyelvű nép volt, és a lakóhelyük sem pontosan egyezett a mai észtekével. A mai észtek elődeit *csúd* néven említik a középkori források, és észak, északkelet felől érkezve telepedtek meg a mai Észtország területén. Nevüket a *Csúd-tó* őrizte meg (német nevén: *Peipus-tó*). Az *észte* népnév csak később került át a mai észtekre.

Balti nyelvek: az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó nyelvek, amelyeket Európa északkeleti részén beszélnek. Ma már csak a *litván* és a *lett* tartozik ide, esetleg önálló nyelvnek lehet számítani a *latgalt*. A kihalt balti nyelvek közül a *porosz* a legismertebb.

Zdenek Vána: Świat dawnych słowian. Warszawa 1985.

A kelet-európai gót időszak régészeti emlékei (Csernyahov-kultúra, 2–4. század). (1–3. kép: Wikimedia Commons (szerző: Silar). Fejléc: fibula (ruhakapocs) (6–7. sz.) (Wikimedia, szerző: Sailko)

1. **térkép.** A gótok területe Kelet-Európában (Csernyahov-kultúra, sárgás árnyalattal). A térkép a 375 körüli állapotot mutatja, jelölve a hun támadást (kék nyilak). A fekete nyilak a gótok 4. század végi, anták elleni hadjáratait jelzik. A zöld nyíl a gótok elvonulása után észak felől megjelenő Kijev-kultúra terjeszkedését mutatja. (Wikimedia Commons; szerző: Roman Dnepr)

A szláv eredetkérdés

A hun uralom után a következő formálódó törzsszövetségek a Dnyeszter és Dnyeper közötti ligetes sztyeppen és erdőzónában a *szlavin* (szklavin) és *anta* csoportosulások voltak. A kortárs szerzők, Prokopiosz és Iordanes őket azonos eredetűnek és nyelvűnek írták le, utóbbi még hozzájuk sorolta az északabbra lakó *venedákat* is. A *szlavin* („szláv”) elnevezés első biztos említése tehát ebben a térségben tűnt fel a 6. század első harmadában. A következő évszázadokban a szláv elnevezés átkerült Közép- és Kelet-Európa egyes népeire, azokra, akik az összsláv nyelvet beszélték.

A szlávok eredetét a 19–20. században általában úgy közelítették meg, hogy a szláv nyelv „öshazáját” (= az összsláv nyelv elterjedési területe a nyelvi egység felbomlását megelőzően) azonosnak gondolták a szláv (szlavin) nép eredeti lakóhelyével. A szlávok történetét pedig írott források alapján az i. u. 1. századig (esetenként az i. e. 5. századig), az összehasonlító nyelvtörténet alapján pedig egészen az i. e. 2. évezredig vezették vissza. Az utóbbi időben változóban van ez a felfogás. A nyelv- és néptörténet különbözősége, egymással nem helyettesíthető jellege, valamint a középkori etnikai tudat jobb megismerése után a szláv

etnogenézis kérdését is másképpen látjuk. Egyrészt az ősszláv nyelv története nem azonos egyetlen ősszláv nép történetével, és a 6. században feltűnő törzsszövetségben nem biztos, hogy mindenki ősszláv nyelvű volt, és fordítva, a szláv nyelvi őshaza lakossága különböző törzseket, népeket alkotott, olyanokat is, amelyekről nem maradt fenn írott említés (az ősszláv nyelvet beszélők valóban az i.e. 2. évezredtől kezdve jelen voltak Kelet-Európában, az ókori szerzők által említett népek között lehetnek olyanok, amelyekben ősszláv nyelvet beszéltek). Ugyancsak nem tudjuk igazolni az etnikai tudat folytonosságát az ókortól, főleg az i. e. 2. évezredtől kezdve. Tehát a szlavin a 6. században újonnan létrejött szövetség volt, amelyekben az ősszláv lehetett a leggyakrabban használt, de nem az egyetlen nyelv. A szlavin szövetség létrejöttében szerepe lehet a bizánciak „barbár” ellenes határzárának, ami a szomszédos „barbárokat” erős politikai-katonai szövetségekre ösztönözte. Így ugyanis már át tudtak törni a védővonalon, és a 6. században több támadást intéztek a kelet-balkáni terület ellen.

2. térkép. Az ősszláv nyelvű terület három nagy törzsszövetsége a 6. században (Borisz Ribakov rekonstrukciója alapján; Wikimedia Commons)

Összehasonlító nyelvtörténet: a nyelvtudomány a nyelvek osztályozásában több módszert alkalmaz: tipológiai, areális és összehasonlító-történeti módszert. Utóbbi főleg a nyelvrokonság kutatásában fontos (ebben az esetben az ősszláv nyelv rekonstrukciójában).

Etnogenezis: etnosz, nép kialakulásának folyamata, az etnikai tudat (mi-tudat) alkotó és alakító elemeinek állandósulása egy közösségen belül.

Ősszláv nyelv: a legrégebb szláv nyelv, valamennyi mai szláv nyelv előnyelve, kialakulását az i. e. 2. évezredre teszik, végét különböző időpontokra: i. u. 3–4. század, de a 10–12. századra is.

A szlávok és a sztyepp

A *szlavinok* és az *anták* is a sztyepp szomszédságában laktak, letelepedett, földművelő gazdálkodást folytattak. A 6. században az antákat a Dnyepertől keletre lévő sztyeppen lakó *kutrigurok* próbálták a fennhatóságuk alá vonni. Ezt azonban megakadályozta az avarok megjelenése (558 körül), akik erősebbek voltak mindenkinél, és az egész kelet-európai sztyeppet és erdővidéket is leigázták. Ekkor az anták és a szlavinok is uralmuk alá kerültek. 561 körül igázták le az antákat, vezetőiket megölték, az országukat fosztogatták. A megmaradt főnökök egy követet küldtek az avarokhoz, békében reménykedve. A bizánci történetíró, Menandrosz Protektór úgy értesült, hogy az anta követ, Mezamer nem volt eléggé tisztelettudó az avarokkal szemben, és az avarok, egy *kutrigur* tanácsadó biztatására, megölték. Így tehát nem sikerült javítani a helyzetükön, de az anták ekkor még nem „tűntek el”, a saját területükön maradtak, és nagyjából 602-ig az etnosz sem szűnt meg. Ekkor azonban az avarok a Kárpát-medencéből kiindulva újra megtámadták őket, mivel ekkor az anták a bizánciak szövetségesei voltak, tehát az avarok ellenségei (ekkor már folyamatossá vált az avar-bizánci háborúskodás). Ez az avar támadás valószínűleg végzetes volt az antákra, mert ezután már ezzel a népnévvel nem találkozunk a forrásokban (erről az avar hadjáratról volt már szó az előző leckében, a türkök kapcsán).

A szlavinok egy része csatlakozott az avarokhoz, akik 567–568-ban elfoglalták a Kárpát-medencét és a hamarosan meginduló Bizánc elleni háborúban a Balkán-félszigetre is benyomultak és ott letelepedtek. A szlávok (szklavinok/szlavinok) balkáni megtelepedése már az 570-es évektől követhető. Sorsukat azonban befolyásolta az avar-bizánci kapcsolat alakulása. 575-ben a bizánciak békét kötöttek az avarokkal, akik ekkor „megfőkeztek” a keletrómai területen fosztogató szlavinokat. Az 580-as évek második felében azonban avar támogatással újabb szláv támadások kezdődtek a birodalom ellen, és az évtized végére már a Peloponnészoszba is benyomultak és ott meg is telepedtek. Az 590-es évek elején az Al-Duna környéki szlávokat a bizánciak támadták. Ezután egészen 626-ig a Balkán keleti részén avar fennhatóság alatt maradtak a szlávok. A szláv nyelvű törzsek a Kárpát-medence erdős részeiben is megtelepedtek, egészen az Alpok keleti széléig. Ezzel egy időben a Kárpátoktól nyugatra és északra is kiterjeszkedett a szláv nyelvű terület, Csehország, a lengyel síkság, és tovább nyugat felé egészen az Elbáig terjedt ki. Az avar birodalom megszűnésekor a Peloponnészosztól a Balti-tengerig, az Elbától a Dnyeperig mindenütt megjelentek a szláv nyelvű csoportok. Ez részben az avaroknak volt köszönhető (Balkán), részben magától, alig észrevehetően, de folyamatosan, szinte megállíthatatlanul is haladt előre.

A szláv etnogenézis és szétvándorlás jellemzői

A sztyepp nomád, „belső-ázsiai” típusú törzsszövetségei hierarchizált, egy vezető hatalma alatt egyesített és katonai erőre támaszkodó szerveződések voltak. Befelé viszonylag laza kötődéssel, az egyes törzsek és vezetőik viszonylagos önállóságával, kifelé azonban nagyon egységes és céltudatos fellépéssel. A korai szlávok esetében ilyesmit nem látunk. Csak kisebb törzsi szintű szerveződések voltak, helyi főnökök vezetésével, gyakori volt a törzsek között az ellentét, és a politikai keretek gyorsan változtak. Ugyanakkor viszont a katonai erő hiányában is sikeresek voltak, legalábbis ahol megvetették a lábukat, onnan nem egykönnyen tűntek el. Az avarok uralma alatt élők esetében persze ott volt az avar „védőernyő”, de más helyeken, ahol nem volt ilyen, ott is fenn tudtak maradni, sőt a nyelvüket a más nyelvű szomszédaik is használni kezdték. Éppen ezért a kora középkori szláv szétvándorlást úgy magyarázzák, hogy nem az „összláv nép” tömegei árasztották el fél Európát, hanem a kisebb létszámú telepés kolóniák összláv nyelve egyre nagyobb területeken elterjedt. Ennek az oka az volt, hogy ez a nyelv könnyen tanulható volt, és gyorsan közvetítő nyelvvé vált.

3. térkép. Szláv nyelvű törzsek a 7–8. században. A három nagy csoport (nyugati, déli, keleti) különböző színekkel jelölve. A szláv nyelvterület délkeleti határánál a magyarok is feltűnnek (a térkép azt a magyar őstörténeti rekonstrukciót ábrázolja, amely szerint a magyarok már a 8. században megjelentek a Fekete-tengertől északra). (szerző: Yuri Koryakov; Wikimedia Commons)

A szlávok életmódja és hadviselése

A 6–7. századból több részletesebb leírás is maradt fenn a szlávokról. Az egyik ezek közül a már említett Prokopiosz tudósítása. Érdemes szó szerint idézni: *„Ezeken a népeken, a szklavinokon és az antokon nem egy ember uralkodik, hanem régtől fogva népuralomban (demokráciában) élnek, és ezért mind szerencsés, mind nehéz dolgaikat mindig közösen intézik. Ennél a két említett barbár népnél minden szokás, az életnek úgyszólván minden megnyilvánulása hasonló. Mert azt tartják, hogy egy isten, a villámlás létrehozója, egymaga ura mindennek. Bikákat és mindenféle áldozati barmokat áldoznak neki. A végzetet azonban nem ismerik, s egyébként sem gondolják, hogy az emberek életére valamiféle befolyása lenne, hanem ha a halál szinte már a sarkukban van, vagy betegségbe esnek, vagy háborús veszedelembé sodródnak, megfogadják, hogyha megmenekülnek, legott áldozatot mutatnak majd be életük fejében az istennek. Ha megmenekültek, valóban be is mutatják azt az áldozatot, amelyet megfogadtak, s meggyőződésük, hogy megmenekülésüket ezen az áldozaton vásárolták meg. Mindazonáltal folyókat, nimfákat és némely más szellemet is tisztelnek, ezek közül valamennyinek áldoznak is, és jóslásaikat is áldozataik közben végzik. Nyomorúságos kunyhókban laknak, egymástól nagy távolságra tanyáznak, s így is mindnyájan igen sokszor változtatják lakóhelyüket. Ha pedig csatába indulnak, legtöbbször gyalog megy nekik az ellenségnek, kezében kis pajzsral és gerellyel, mellvértet azonban sohasem öltenek magukra. Egyesek még inget vagy köpenyt sem viselnek, hanem csak kurta nadrágba bújva állnak ki csatázni az ellenséggel. Mindkét népnek egy a nyelve is, teljesen barbár, és bizony külsejükben sem ütnek el egymástól, mert mindnyájan magas termetűek, és rendkívül erősek, testük és hajuk színe sem nem nagyon fehér vagy szőke, sem a sötét árnyalat felé nem hajlik, hanem mindnyájan vörösesek. Kemény és kényelmet nem ismerő életmódot folytatnak, akárcsak a massageták, és folyton piszkosak, akár amazok, mindazonáltal a legkevésbé sem gonosz, vagy rosszindulatú emberek, hanem teljes tisztaságában őrzik a hun erkölcsöt.”* (Gyóni Mátyás fordítása: Középkori történeti chrestomathia. Szerk. N. P. Gracianszkij – Sz. D. Szkazkin. 1. Budapest 1952, 23–24.) Az itt szereplő „demokrácia” szó az ókorban és a korai középkorban mást jelentett, mint ma, a *massageták* említése (közép-ázsiai nomád törzsszövetség az ókorban) egy toposz, mint ahogyan a „hun erkölcs” is. Prokopiosz ezzel lényegében besorolta őket abba a „barbár” körbe, ahová a nomádokat is. Mivel a szlavinok a leírás keletkezésekor még (6. század első fele) új, alig ismert népnek számítottak, ezért hasonlította őket a szerző a birodalomtól északra (északkeletre) lévő sztyepp népeihez. A lakóhely változtatásának említését olvasva pedig nem kell nomadizmusra gondolnunk, egyszerűen csak költöző falvakról van szó, ami főleg az erdős területen összefüggött az erdőirtással kialakított szántó, illetve legelőterülettel.

Hasonlóan értékes adatokat őrzött meg a *Maurikiosz-féle Sztratégikon* (600 körül), amelyben a településeikről is ír. Eszerint a falvak folyók partjain, ingoványos, mocsaras részekhez közel voltak, amelyek természetes védelmet nyújtottak. Ezekből menekülő utak vezettek ki. Élelmiszert, főleg kölest és búzát nagyobb mennyiségben raktároztak, részben földbe ásott

vermekben. A fegyvereik pajzsok, dárdák, ezen kívül méregbe mártott nyilak voltak. A folyókon ügyesen tudtak átkelni, szárazföldön, vagy akár vízben rejtőzködni. Általában rajtaütéseket intéztek, a sík terepen nem szívesen harcoltak a bizánciak ellen. A szerző azt is említi, hogy a nyílzápor hatásos ellenük. Egyébként ő is megismétli, hogy nincsenek királyaik, a törzseik egymással is harcolnak, szabadságszeretők, az idegenekkel barátságosak, hadifoglyaikat egy idő után szabadon szokták engedni (némi váltságdíjért) (u. o., 25–26).

előadás a kora középkori szlávokról (angolul):

The Slavic Migration/Invasion

<https://www.youtube.com/watch?v=dIV9wEsz7r0>

5. kép. Szlávok áldozati szertartása (Wikimedia Commons)

Kitekintés: szláv „államalapítások” és a szláv írásbeliség kezdetei Közép-Európában és a Balkánon

A 6–8. században nem alakult ki jelentősebb szláv politikai központ, amikor pedig volt rá kísérlet, akkor a vezető „idegen” volt, akit meghívtak. Ilyen volt *Samo* frank kereskedő, aki az avarok ellen lázadó, és függetlenedő szlávok (*vendek*) élén állt a 7. században. Samo sikeresen ellenállt az avar és a frank támadásoknak is, uralkodása alatt a királyság területe Thuringiától Karantániáig terjedt, cseh és morva földeket is magába foglalva. Samo uralma 35 évig tartott, ezután ez a királyság megszűnt. A 7. században az Alpok keleti szélén az avar birodalom peremvidékén egy Valluk nevű vend fejedelem uralkodott. A Balkán északkeleti

szegletében a sztyepről érkezett *onogundur-bulgárok* alapították meg *Bulgáriát* (681 körül), a szláv nyelvű helyi lakosság fölött állva. A *Rusz* létrejöttében pedig a skandináviai telepések játszottak kezdeményező szerepet.

A 9. századtól azonban egy újabb hulláma kezdődött az „államalapításoknak” a szláv nyelvű területen, aminek eredményeként létrejött a morva, a horvát, a cseh, a lengyel önálló hatalmi központ, valamint a Balkánon több kisebb fejedelemség. Ez elsősorban azt jelentette, hogy a kisebb, helyi törzsfők közül valaki a többi fölé emelkedett, és hatalma alatt egy nagy törzsszövetségbe egyesítette ezeket a törzseket, és megszervezte a saját fegyveres kíséretét és az adóztatást. Ezek a korai „államok” inkább csak „főnökség” típusú szerveződések voltak, de, amelyek tartósan fennmaradtak, később (10–11. sz.) komolyabb intézményrendszert alakítottak ki. Az avar uralom megszűnése után a kaganátus északi részén jött létre Pribina (Priwina) fejedelemsége, tőle északra pedig a morva fejedelemség, Mojmir vezetésével. 833 körül Mojmir legyőzte Pribinát és egyesítette a két fejedelemséget, ezzel létrehozta *Moráviát*, (Nagymorávia, *Moravia Magna*), amely egészen a magyar honfoglalásig állt fenn. Legjelentősebb uralkodói I. Rasziszláv (846–870) és I. Szvatopluk (871–894) voltak. Északabbra, a cseh-medencében a Přemysl-dinasztia királysága alakult meg, az ún. nagylengyel területen pedig I. Mieszko (960–992) egyesítette uralma alatt a törzseket, és Gniezno központtal megvetette a középkori lengyel állam alapját (Kis-Lengyelországra a csehek terjesztették ki fennhatóságukat a 10. században). Dalmáciában és a vele szomszédos területeken frank vazallus fejedelmek uralkodtak a 9. században (Borna, Ljudevit, Mislav, Domagoj, Trpimir, Zdeszlav, Branimir). Az első horvát király Tomiszláv volt (910–930), egyesítette a törzseket, uralmának területe Isztriától a Drináig terjedt ki. Délebbre Duklja (Zéta) és Raska volt két jelentős fejedelemség. Ezzel párhuzamosan a kereszténység is elkezdett terjedni ezeken a területeken. A szláv írásbeliség a térítéssel összefüggésben született meg a 9. század utolsó harmadában. Az összsláv nyelvre szerkesztett önálló ABC megalkotói a szaloniki származású Konstantin (Cirill/Kirill) és öccse Metód voltak. Az általuk kialakított írást *glagolita* írásnak nevezzük (ma már nem használják). A 10. században Bulgáriában megalkották az úgynevezett *cirill* írást, ami mindenütt megjelent azokon a területeken, ahol a bizánci rítusú kereszténység terjedt el. A római egyház alá tartozó szláv nyelvű területeken a latin ABC-t kezdték el használni, de Horvátországban sokáig a glagolita is megmaradt.

Kelet-Európa szempontjából a „szláv apostolok” tevékenysége azért fontos, mert a Ruszban is a szláv nyelvű liturgia honosodott meg, és a cirill írás, amelyben Bulgária játszott közvetítő szerepet.

A 7. század elejétől az egykori anta terület, a Dnyeper-vidék tágabb környékéről nincsenek írott tudósítások, egészen a 9. század végéig. Ekkor már azonban egy egészen más etnikai képet látunk. Az eltelt közel háromszáz év alatt a szláv nyelv viszonylag nagy területen terjedhetett el, különböző népek lakták a területet, de erről részleteket nem tudunk. Egy-két töredékes utalás van a 12. század elején befejezett *Régmúlt Idők Elbeszélésében*, valamint

szláv nyelvű törzsek nevei: szeverek, ragyimicsek, vjatyicsok, dregovicsok, krivicsek, buzsánok, drevljánok, poljánok. Belőlük alakul majd ki a Rusz lakossága a 10–11. században.

Érdekesség: A jelenleg legkorábbra keltezhető glagolita írásos emlék Magyarországon került elő, Zalaváron, egy agyagkorsó oldalára bekarcolva. Mindössze két írásjel, de hiteles ásatásból származik, jól keltezhető rétegből. Valamikor a 860–870-es években karcolták be az edénybe, tehát csaknem egyidős a szláv ABC születésével. Sajtóban megjelent hír:

<http://www.zaol.hu/cimlapon/regeszeti-vilagszenzacio-zalaban-glagolita-irastoredek-a-varszigeten-fotokkal-1498311/>

6–7. kép. Szláv uralkodók a jelenkor emlékezetében. Balra: Pribina fejedelem a Szlovák Köztársaság húsz koronás (már használatból kivont) bankjegyén. Pribina, miután Mojmir elől elmenekült, Pannóniában telepedett le, frank fennhatóság alatt egy kis fejedelemsége volt. Jobbra: I. Mieszko fejedelem arcképe a lengyel tíz zloty értékű bankjegyén.

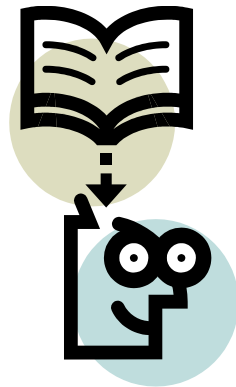
8–9. kép. Konstantin-Cirill és Metód bélyegeken. Balra: Szlovák Köztársaság (1993; közös cseh és szlovák kiadás, ugyanezzel a képpel Csehországban is); jobbra: Csehszlovákia (1935).

10. kép. A Codex Zographensis (az Athosz-hegyi Zografosz-kolostorból származó kódex egyik lapja). Glagolita írással készült, a 10. század végén, Makedóniában. (forrás: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ZographensisColour.jpg>)

Összefoglalás

A kelet-európai erdővidék és erdős sztyepp nyugati részén a 2–4. században a gótok hoztak létre egy hatalmi központot. A gótok északról érkeztek ide, vándorlásuk okát nem tudjuk, talán a 2. század végi germán hatalmi átrendeződés miatt, vagy inkább a Római Birodalom „vonzása” miatt. A gót uralmat a hunok szüntették meg. A hun korszak után, amikor a sztyeppen nem volt erős nomád hatalom, a 6. század elején a szlavinok és anták törzsszövetségei jelentek meg, részben az egykori gót területen. Valószínűleg őket is a római tartományok gazdagsága vonzotta. 560 körül a szlavin és anta törzsek az avarok fennhatósága alá kerültek. Az avarok kárpát-medencei terjeszkedése és a Keletrómai Birodalom elleni háborúi megnyitották az utat a szlávok előtt a Balkánra, ahová több csoportjuk be is települt a 6–7. században. A szláv nyelvű terület jelentősen kiszélesedett az avar kor végére, és a 9. századtól kezdve szláv fejedelemségek, királyságok alakultak Közép-Európában. A Kárpátoktól keletre viszont az anták másodszeri avar legyőzése után nem jött létre az erdővidéken komoly hatalmi központ, egészen a 9. század végéig. Néhány különbség a korai szlávok és a sztyepp nomádjai között: 1. a szlávok letelepedett, földművelők voltak, gazdálkodásuk, életmódjuk, hadviselésük teljesen eltért a nomádokétól. 2. A korai szlávoknál nem alakult ki hierarchikusan tagolt, szervezett uralmi rendszer, azaz nem alkottak erősebb fejedelemségeket, királyságokat, a létrejövő törzsi konföderációik pedig rövid életűek voltak. 3. Az általuk elfoglalt területre be is telepettek, és nyelvük közvetítő nyelvvé vált a helyi lakosság körében is (nem leigáztak, hanem asszimiláltak).

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

Gótok

Bóna István: Az „erdei emberek”. Gótok Erdélyben. In: *Erdély története I. A kezdetektől 1606-ig*. Szerk.: Makkai L. – Mócsy A. Budapest 1986, 108–130. (a társadalom jellemzése, a

Csernyahov – Marosszentanna régészeti kultúra a Kárpátoktól keletre lakó gótokra is tanulságos).

Herwig Wolfram: *Die Goten (von Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts)*. München 1979.

Vera P. Budanova: *Goti v epohu velikogo pereszelenyija narodov*. Moszkva 1990.

Michel Kazanski: *Les Goths (Ier–VIIe siècles ap. J. -C.)*. Paris 1991.

Peter Heather: *The Goths*. Oxford 1996.

Peter Heather: Goths and Huns (c. 320–425). In: *The Late Empire. AD 337–425. The Cambridge Ancient History*. Cambridge 1997, 487–515.

Iordanes: *Getica. A gótok eredete és tettei*. Szerk.: Kiss M. Pécs 2002 (a gótok kelet-európai történetére vonatkozó forráshelyek, kommentárokkal).

Mark B. Scsukin: *Gotszkij puty (goti, Rim i csernyjahovszkaja kul'tura) (The Gothic Way. Goths, Rome and the culture of the Chernjakhov/Sîntana de Mureş)*, Szankt-Petyerburg 2005.

Kiss P. Attila: Germán népek részvétele a hunok hadjárataiban. *Hadtörténelmi Közlemények* 123/1 (2010), 137–167 (140–145: a gótok a hun hódítás idején).

Szláv nyelvek, ősszláv nyelv

H. Tóth Imre: *Bevezetés a szláv nyelvtudományba*. Szeged – Szombathely 2004.

Összefoglalások, szláv (szlavin) etnogenézis, vándorlások

Takács Miklós – H. Tóth Imre: Szlávok: *Korai Magyar Történelmi Lexikon*. Főszerk.: Kristó Gy., szerk.: Engel P. – Makk F. Szeged 1994, 646–649.

Sokcsevits Dénes – Szilágyi Imre – Szilágyi Károly: *Déli szomszédaink története*. Budapest 1994, 9–18.

Curta, Florin: *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region c. 500–700*. Cambridge 2001.

Curta, Florin: *Slavs in the Making. History, Linguistics and Archaeology in Eastern Europe (ca. 500 – ca. 700)*. Routledge, London 2020.

Csiky Gergely: Kitalált szlávok? Hozzászólás Florin Curta könyvéhez és fogadtatásához. *Korall* 24–25. (7. évf.) (2006), 251–264.

Tapolcai László: Regnum zeriui. A szlávok közös származástudatának legkorábbi bizonyítéka. In: *Kelet-Európa: történelem és sorsközösség. Palotás Emil 70. születésnapjára*. Szerk.: Krausz T. Budapest 2006, 301–318.

Latosinszky Csaba: Mítoszok, modellek és ideológiák. A horvát etnogenezis problémakörei és kutatástörténete. In: *Dentumogyer I. Tanulmányok a korai magyar történelemről*. Szerk.: Sudár B. Budapest 2017, 399–456.

Juhász Péter: A 9. századi szláv vándorlás: horvátok, szerbek és morvák honfoglalása. In: „...*ugy irhassak mint volt...*” *Ünnepi tanulmányok a 65 esztendőös Tóth Sándor László tiszteletére*. Szerk.: Bagi Z. P. Szeged 2019, 20–41.

Szláv-avar kapcsolatok

Fügedi Erik: Avarok és morva-szlávok. *Archaeologiai Értesítő* III. folyam, 7–9 (1946–1948), 312–338.

Takács Miklós: A Kárpát-medence, az Alpok délkeleti része és a Balkán-félsziget kapcsolatai a 7–9. században. A jugoszláviai kutatások újabb eredményei. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1984-1985/2 [1991], 503–528.

Szádeczky-Kardoss Samu (et al.): *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Magyar Őstörténeti Könyvtár (=MÖK) 12. Budapest 1998.

Pohl, Walter: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.* München 2002², 94–127, 256–261.

Pintér-Nagy Katalin: *A hunok és az avarok fegyverzete, harcmódora az írott források alapján*. MÖK 31. Budapest 2017, 144–148.